

ET nunc, dictum est pro, nunc igitur, postquam scilicet à me edocti estis omnia Dei opera bona esse. Aut sensus est: Etiam nunc, hoc est, rursus ergo. quasi dicat: non satis sit semel id fecisse, sed subinde id faciendum est. Bene coniungit cordi os, & præponit cor, quia & spiritu & voce laudandus est Dominus, sed prius spiritu, idque non frigide, sed toto corde, hoc est, toto perfectoque affectu.

CAPVT QVADRAGESIMVM.

- 1 Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugū graue super filios Adam,
- 2 A die exitus eorum de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium.

Ostquàm celebrauit opera Dei, subiungit de misera conditione vitæ humanæ, indicans & rationes cur eam omnes æquo animo ferre debeant, & eam miseriam magis pertinere ad impios quàm ad pios, quos præ illis fœlices esse insinuat, etiam si communem ex parte aliqua cum illis miseriam patiantur. Primum ergo dicit, occupationem magnam, hoc est, negotium, molestiam, & inquietudinem magnam, (est enim Græcis ἀφορία) creatam esse, hoc est, deputatam omnibus hominibus, & graue iugum, hoc est, pondus & grauem molestiam super omnes eos qui ex Adam originem ducunt. Idque non pro breui aliquo tempore, quasi aliquando in hac vita ab hoc onere & molestia liberi esse possint, sed à die exitus eorum de ventre matris eorum, hoc est, iam inde à primo sui ortus die, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium, hoc est, vsque ad vltimum vitæ diem, quo in terram communem omnium parentem reuertuntur. Idem significat Iob, dicens: Mi- Iob 7.
 litia est vita hominis super terram. & : Homo natus de muliere breui Ibid. 14.
 viuens tempore, repletur multis miserijs. Qui quasi flos egreditur, & coneritur, & fugit velut umbra, & nunquam in eodem statu permanet. Indicat autem hic locus, præter apertam literam, duo ob quæ meritò miseria huius vitæ (quam experimur quàm magna sit & grauis) sine murmuratione sit à pijs perferenda animo patienti. Primum, quia omnibus sine exceptione hæc definita est, etiam paruulis innocentibus. solent enim communia mala minus affligere. Secundò, quia dum vocat omnes homines filios Adam, insinuat omnes hanc miseriam pati, eò quòd ex Adam peccatore progignuntur, ex quo & peccatum & miseriam peccato debitam contrahunt per generationem: sicut ex eodem, si non peccasset, & iustitiam, & cum iustitia libertatem ab omni malo per generationem obtinuissent. Patienter ergo ferenda sunt quæ iusto Dei iudicio ob peccatum patimur. Vnde non malè D. Augustinus quibusdam locis, & potissimum libro 5. Hypognost. per iugum Ll v
 graue,

græue, peccatum originale intelligit, quod omnem secum huius vitæ miseriam trahit. Facit etiam ad consolationem mortis, quæ omnium malorum maximum est & finis, quod dicit, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium; hoc est, in terram. Eo enim innuit mirum non debere videri quod omnibus sit moriendum, & sepultura in terram expectanda, cum illa sit omnium mater secundum corpus. Naturale enim est vt omnia redeant ad suum principium. Vnde & Iob simili vsus est locutione, dicens pro consolatione sua: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc; hoc est, etiam in vterum matris, sed communis; terræ scilicet. Explicat autem ex parte quæ sit ea, quam dixit, occupatio magna, & iugum græue, cum subiicit:

Iob. 1.

- 3 Cogitationes eorum, & timores cordis, adinuentio expectationis, & dies finitionis.

Pro, adinuentio, Græcis est *ἰσχυρολογία*, quæ dictio etsi etiam significet adinventionem, hîc tamé magis vertenda erat, consideratio vel imaginatio, vt sit sensus: consideratio vel opinio rerum in futurum expectandarum. Vnde bene interpretatur Dionysius, adinuentio expectationis, hoc est, excogitatæ imaginationes imminentium malorum. Pro, finitionis, est *τελευτή*, hoc est, mortis. Inter ea ergo quæ in hac vita perpetuò cruciant, & graua sunt, primò ponit cogitationes varias hominum, quibus assidue sunt solliciti siue pro gerendis suis officijs, siue pro effugiendis malis: ex quibus cogitationibus sequuntur varij timores cor affligentes, itemque spes & expectatio rerum desideratarum, quæ & ipsa sperantem grauiter affligit. Maximè autem inter cruciantia est dies mortis, qui non tantum cum adest, singulos grauissimè premit, sed etiam antequam adueniat, tota vita eos suo timore maximè affligit: quia, vt inquit Paulus, timore mortis per totam vitam obnoxij sunt seruituti. Ex qua explicatione satis patet ordo & ratio istorum quatuor hic positorum. Sicut autem explicuit ex parte, quæ sit de qua locutus est occupatio: ita etiam clarè ad maiorem consolationem exprimit quod dixit omnibus hominibus, cum subiicit:

Hebre. 2.

- 4 A residente super sedem gloriosam, vsque ad humiliatum in terra & cinere:
5 Ab eo qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vsque ad eum qui operitur lino crudo.

Quidam libri habent, præsidentes vel residentes, quomodo & Rabanus legit: sed rectius legitur, sicut etiam multi scripti codices habent, A præsidente, vel potius, à residente, quia ea lectio Græcis conuenit. Et pendet adhuc sententia cum eo quod habet prima sententia; Occupatio magna creata est omnibus hominibus, videlicet à residente, &c. hoc est, à summo vsque ad minimum. Aut sententiæ hæc duæ referuntur ad sequentia. Huiusmodi autem explicatione distincta, signi-

significat neminem expertem esse huius miseræ conditionis, neque eum quidem qui summo potitur honore vel voluptate: sicut nec eum qui abiectus est in hoc mundo, & in terra sedere cogitur, & dura veste linea operiri, immo miseriam & iugum, de quo dixit, incipere potius à maioribus, qui grauioribus sæpè curis, & timoribus atque periculis subiecti sunt. Ideo enim videri potest dixisse; A residente super sedem, & ab eo qui vtitur; cùm potius videbatur dicendum, ab humiliato in terra. Quanquam etiam phrasi Hebraica accipi possit, à summo vsque ad minimum, pro eo quod est, tam summus quàm minimus, vt significetur quòd nec summo parcitur propter suam excellentiam: nec minimus elabatur aut negligitur propter suam abiectiõnem. Deinde verò subiiciuntur & alia quæ pertinent ad occupationem magnam & iugum graue, cùm dicitur:

6 Furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracundia perseverans & contentio, & in tempore refectionis in cubili somnus noctis, immutat scientiam eius.

Quod dicitur; immutat scientiam eius; rectè non tantùm refertur ad vltimum, nempe somnum noctis, sed etiam ad omnia præcedentia quæ in vigilia turbant hominem. Hæc enim omnia immutant scientiam cuiusuis hominis, quia faciunt eum aliter affectum, & alia committere quàm ipse nouit esse faciendum, hoc est, vt quidam vertit, dementat hominem, & alienat à cognito vero. Inter ea ergo primò ponit furem, quo nomine hic conuenit intelligere indignationem, quam dictio Græca θυμὸς etiam significat, quia sequitur de iracundia. Per zelum, inuidiam significat, qua quis intra se contra alium concitatur, sicut & indignatione. Sequitur tumultus, hoc est, vel perturbatio quæuis animi, vel externa quæuis turbatio. Hinc fluctuatio & perplexitas animi in rebus agendis, & cætera quæ in vigilia turbare solent. Post quæ additur, quomodo & tempore eo quo corpus & animus reficiendus est & recreandus quiete super lecto, tamen non penitus ipse somnus finit hominem quietum esse, sed etiam ipse vexat, turbatque hominem, & immutat scientiam eius, quia facit eum contra quàm verè nouit, multa sentire, vt in sequentibus declarat. Legendum autem esse; somnus noctis; vt multa scripta habent, non autem, somnus mortis, vt multi cum Rabano perperam legunt, Græca apertè docent, quæ habet ὕπνῳ νυκτὸς. Proinde per tempus refectionis, oportet intelligere tēpus quietis qua corpora reficiuntur, cùm Græcè sit ἡ καὶ τῷ ἀναπαύσεως, hoc est, in tempore requie. Itaque pulchrè exaggerat malum nostræ miserix, quia nec tempore & loco ad quietem dato, nempe nocte & lecto, licet plenè quietos esse, vt explicat cùm subiicit:

7 Modicum tanquam nihil in requie, & ab eo in somnis, quasi in die respectus.

Contur-

- 8 Conturbatus est in visu cordis sui, tanquam qui euaserit in die belli.
 9 In tempore salutis tuæ exurrexit, & admirans ad nullum terrorem.

PER diem respectus, intelligendum est tempus excubiarum. Est enim Græcè *ἐν ἡμέραις σκοπιᾶς*, hoc est, in diebus speculæ, vt certum sit nomen, respectus, esse genitiuum, non nominatiuum, vt aliqui intelligunt. Et est sensus: In requie, propter quam membra noctu lecto componuntur, tam modicum datur frequenter homini vt sit ferè tanquam nihil, & ab eo, hoc est, deinde inter dormiendum, quemadmodum tempore excubiarum in specula intenti sunt oculi vigilum in omnem partem, vt videant quid agatur: ita etiam conturbatus est in imaginatione cordis sui, seque nonnunquam putat euadere, hoc est, effugere in die belli, existimans se circumcinctum esse hostibus, ac ob id laborare ad euadendum manus eorum, qua de causa intra se conturbatur & angitur. Cùm autem iam se saluatum effugiendo somniat, exurgit à somno suo & suscitatur: ac tum qui prius multum in somnio turbabatur, admiratur quòd nullum videat esse vel fuisse terrorem, sicuti inter somniantum putauit. Notandum ergo pro huius loci vero intellectu, quòd cùm hic autho. duo similia adhibere videatur, quibus tempus nocturnum aptè demonstrat plenum terroribus: primum simile comparat hominem somniantem speculatori vigilias obseruanti, quia sicut ille intentus est in omnem partem, & irrequietus: ita etiam somnians intentus est animo quid euenturum sit. Secundum verò simile, cùm dicitur, tanquam qui euaserit; non significat somniantem similem esse ei qui fugit tempore belli, in eo quòd conturbetur sicut ille: sed significatur quòd somnians aliquando putat se fugere, & perinde se habeat ac si fugeret. Græcè clarius est, *ὡς ἐκφυγῶν ἀπὸ προσώπου πολέμου*, tanquam qui effugit à facie belli.

- 10 Cum omni carne, ab homine vsque ad pecus, & super peccatores septuplum.

O Ratio est imperfecta, hoc modo perficienda: Hæc quæ dixi sunt cum omni carne, hoc est, communia sunt omni animanti, ab homine vsque ad pecus, quia etiam pecora multa prædictorum malorum patiuntur, sed super peccatores hæc septuplum, hoc est, multo amplius eueniunt quàm super alios homines, quia illi magis diurnis curis torquentur, & suis passionibus exagitantur, & nocturnis insomnijs inquietantur. Vnde de Ægyptijs dicitur in libro Sapientiæ: Visus somniorum malorum turbauerunt illos, & timores superuenerunt insperati. &: Solis ipsis superposita erat grauis nox, imago tenebrarum, & ipsi sibi erant grauioribus tenebræ.

Sapient. 18

Ibid. 14.

Ad

- 11 Ad hæc mors, sanguis, contentio & rhomphea, oppreffiones, fames, contritio & flagella.

PRæter, inquit, ea mala interna quæ prius dixi, communia quidem omnibus hominibus, sed quæ magis deprehenduntur in impijs, accedunt mala alia externa quæ ab externo inferuntur, vt sunt mors, hoc est, mortalitas & pestis, sanguis, hoc est, homicidium, contentio & rixæ cum alijs, & ex contentione gladius vulnerans: oppreffiones deinde & vindictæ reliquæ, quales sunt, fames, contritio hostium, & flagella quæuis. Toletanum enim exemplar tria illa; fames, contritio & flagella; iungit in genitiuo cum dictione *καταρωται*, quæ qualuis vltiones significat. Et vnum scriptum habuit, oppreffiones famis. Prius ergo posuit mala ea quæ in nobis ipsis à nobis oriuntur: hîc verò mala quæ exterius inferuntur, quæ etiam maximè ad malos pertinere asserit, dicens:

- 12 Super iniquos creata sunt hæc omnia, & propter illos factus est cataclysmus.

APertè docet singularia omnia mala quæ in mundo fiunt, ex Dei deputatione fieri in punitionem impiorum, quod omnium maxima illa Dei vltione comprobatur quæ per diluuiū semel mundo iniecta fuit. Nec obstat his quòd etiam sanctissimi hæc mala passi sunt, & patiantur. Quia loquitur Sapiens de his malis, quatenus in vindictam & tanquam mala inferuntur: Sanctis verò non tam in vindictam huiusmodi graua inferuntur mala, quàm in probationem & augmentum meritorum, proinde non inferuntur tanquam mala, sed vt bona eis.

- 13 Omnia quæ de terra sunt in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare conuertentur.

Secundam partem Græca sic habent; & ab aquis in mare reflectuntur. Et debet repeti; omnia quæ sunt; vt sit sensus: & omnia quæ sunt ab aquis, in mare reflectuntur. Idem tamen significatur quod in nostra lectione, nempe omnia redire in suum principium: quæ de terra sunt, in terram conuerti: quæ ex aquis sunt, simul cum aquis omnibus quæ ex mari originem trahunt, vt dicitur Ecclesiastes primo, reuerti in Eccles 1. mare. Et dicitur istud siue in consolationem mortis quam omnes subire necesse est, siue etiam ad significandum impios penitus perituros. Cum enim omnino de terra sint, non solum secundum corpus, sed etiam secundum affectum, penitus in terram conuertentur, & secundum corpus scilicet & secundum animam quæ ad inferna demergetur, ita vt nihil illorum veram immortalitatē consequetur. Aut potius hanc sententiam præmittit dicendis. Post explicatam enim miseriam conditionis vitæ humanæ, ostensurus quid hominis sit stabile & firmum, quid verò subsistere non possit, præmittit omnia quæ de terra sunt in terram conuertenda, vt omnes memores suæ originis sciant se ex ea parte qua

ex ter-

ex terra sunt non posse semper subsistere, nec habere se vnde magno-
pere superbiant & extollantur, qui cum sint ex terra, in eandem redi-
turi sint. Ad illud astruendum adiungit & de aquis omnibus in mare
confluentibus, vt simili simile astruat. Rectè enim coniunctio, & cum
dicitur; Et aquæ omnes; accipitur posita pro nota similitudinis, sicut,
quemadmodum & aliàs in prouerbialibus sententijs.

14 Omne munus & iniquitas delebitur, & fides in sæculum stabit.

Loquitur de munere quod ad corrupendam iustitiam datur vel
fulcipitur, vnde ei adiungit iniquitatem, eisque opponit fidem, hoc
est, fidelitatem, vel potius integritatem, quæ scilicet se muneribus cor-
rumpi non sinit, nec propter munera discedit à recto. Significat ergo
opes quæ fraude & iniustitia parantur, perituras simul cum ipsa iniusti-
tia, cum homo qui de terra est, in terram redire cogetur: at verò inte-
gritatem in perpetuum perstituram, nec perituram cum homo in ter-
ram redire cogitur. Persistet enim in æternum apud Dominum, apud
quem dignum obtinebit premium in eo qui fidem seruauit. Bene ergo
hæc sententia superiori subiicitur, vt quæ ostendat quid cum moriente
homine pereat, quid verò eius supersit & permaneat. Eadem clarius in
sequentibus explicantur, cum dicitur:

15 Substantiæ iniustorum sicut fluius siccabitur: & sicut toni-
trum magnum in pluuia personabit.

Pro, substantiæ, est χρῆματα, hoc est, pecuniæ vel opes. Legendum
autem personabit, vt habent quædam antiqua Biblia etiam impressa,
potius quàm, personabunt, & Græca requirunt & sensus. Parum enim
aptè substantiæ vel opes iniustorum dicuntur personare: vnde etiam
rectius in primo membro legitur verbum singulare, siccabitur, cuius le-
ctionis etiam Glosa Ordinaria meminit. Hic ergo erit sensus: Sicut
torrens aliquis magnus instar fluij procurrens subitò aliquando ex-
arescit, & sicut tonitru magnum in pluuia ædit maximum sonitum, sed
simul cum pluuia euanescit: ita se habent diuitiæ impiorum, quia cum
aliquamdiu secundo cursu profluant, subitò cum morte & aliquando
etiam ante mortem pereunt & fluere cessant: & cum instar tonitru ad
tempus admirationem quandam habeant, suoque fulgore ac strepitu
pompæ terreant, tamen diurnæ non sunt, sed mox euanescunt. Pul-
chris ergo & accommodis similitudinibus natura diuitiarum, in quibus
impij confidunt, hic exprimitur.

16 In aperiendo manus suas lætabitur, sic præuaricatores in con-
summatione tabescent.

Omnes quidem intelligunt priore parte notari mores auari, vt signi-
ficetur illum lætari cum aperit manus suas, hoc est, cum accipit do-
na. Verùm iuxta hunc intellectum & relatiuum, suas, non habet expres-
sum

sum antecedens, & hæc pars nec conuenit multum præcedentibus, nec sequenti parti qua comparatio absoluitur. Notandum ergo Græca sic habere, ἐν τῷ ἀνοίξαι αὐτὸν χεῖρας ἐν φραγδίῳ, In aperiendo ipsum manus lætabitur. Vbi relatiuum, αὐτὸν, credo referendum ad nomen pluuiæ, de quo præcedit, & est Græcis masculini generis. Germanicum enim exemplar habet in præcedenti versu ἐν ἑτέροις, sicut & noster legit, non autem, vt alij libri habent, pluraliter ἐν ἑτεροῖς. Ad pluuiam ergo refertur relatiuum hic positum, vt sit sensus: Cum pluuiâ aperuerit manus suas, hoc est, sese largiter super terram effuderit, lætabitur, quòd terrorem scilicet tonitruui superauerit, & hominibus ademerit, quos & lætari facit suo in terram defluxu, quia pluuiâ copiosè cadente cessant tonitrua & fulgura, & minus timentur. vnde dicitur in Psalmis: Fulgura in pluuiam fecit. In hac ergo parte adhuc persistitur in similitudine versu præcedenti proposita, eaque hic absoluitur. Et per prosopopœiam tribuitur pluuiæ aperire manus suas & lætari, quemadmodum & in Psalmis dicitur: Flumina plaudent manu. Significatur ergo, quòd quemadmodum torrens aliquis exiccatur per calorem solis, & tonitruum superatur per pluuiæ defluxum: ita & opes diuitem simul cum ipsis subito deficient per superuenientem eis ultionem diuinam, qua tanquam imbre eos obruente superatur omnis eorum terror, quem opibus suis confisi inferebant, sicque lætabitur iustus ab eorum terrore liberatus. vnde subiicitur; sic præuaricatores in consummatione tabescent; hoc est, ita deficient vt penitus consumantur. Quod ipsum alijs similitudinibus Dauid Psal. 36. expressit, dicens: Tanquam fœnum velociter arefcant, & quemadmodum olera herbarum citò decident. Quibus similia sunt quæ sequuntur.

Psal. 134.

Psalm. 36.

17 Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, & radices immundæ super cacumen petræ sonant.

V Erbum, sonant, aut, vt aliqui legunt, sonabunt, quod obscuritatem adfert huic sententiæ, Græcis non est: videtur interpretes illud sumpsisse ex principio versus sequentis, vbi quidam legunt ἄχῃ vel ἴχῃ, vt ipse legerit ἄχῃ à verbo ἴχῃ. Significat autem hæc sententia progeniem impiorum non fore stabilem, nec instar arboris ramos suos multiplicantis, & longè lateque diffundentis, multam sobolem producturam, sed Dei ultione subito è medio tollendam, & eam similem futuram radicibus quæ sunt super cacumen petrosæ terræ, quæ cum non possint profundè demitti & radicari, non possunt vim ventorum tolerare, sed statim deiiciuntur. Quod ergo nostra lectio habet; & radices immundæ super cacumen petræ sonant; sic potest intelligi, & homines immundi & impij sunt velut radices quæ super verticem petrosæ terræ ad breue tempus sonum aliquem ædunt in suis ramis; quasi dicat: sed non diu in suis ramis subsistent, mox à ventorum nimietate, quia non sunt radices altæ, simul penitus subuertentur cum tota sua progenie.

Com-

Sapient. 3. Comparationes istæ prolixius habentur in libro Sapientiæ, vbi dicitur: Filij adulterorum in consummatione erunt, & ab iniquo thoro semen exterminabitur, &c. Et capite sequenti: Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis germinauerint, infirmiter posita à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur, &c.

18 Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis, ante omne fœnum euellitur.

Sensus est: viriditas, hoc est, viride gramen & herba quæ est super, hoc est, iuxta omnem aquam, & ad oram fluminis, euellitur ante omne aliud fœnum, hoc est, gramen. Nam & hic, vt alibi sæpe in scripturis, fœnum pro herba & gramine necdum demesso accipitur. Quæ sententia pulchrè opes & fœlicitas impiorum comparatur herbæ quæ circa aquam nascitur, quia sicut illa citò & ante alias herbas enascitur, & crescit propter aquæ humorem: ita etiam ante alias herbas depascitur à bestijs: & vt est in vliginoso loco, ita etiam facilius & citius euellitur. Ita quoque & opes impiorum, eorumque fœlicitas, sicut ad tempus aliorum fœlicitatem excedere videtur: ita minus firma est, citò & facillè tollitur. Contrariam significat esse conditionem piorum & misericordium, cum subditur:

19 Gratia sicut paradyfus in benedictionibus, & misericordia in sæculum permanet.

Quamuis aliqui non malè nomine gratiæ intelligant hic significari Dei gratiam, tamen si spectetur cui hic versus opponatur, & quòd gratia hic coniungitur cum misericordia, aut, vt est Græcis, eleemolyna, rectius nomine gratiæ hic intelligitur beneficentia & benignitas piorum in pauperes. Illam enim opponit iniustitiæ impiorum, per quam sibi opes in hoc mundo congregant, quas sicut dixit nō esse firmas, sed similes arboribus non bene radicatis, aut herbæ quæ mox euellitur: ita contrà nunc dicit, quòd piorum gratia, quam scilicet faciunt pauperibus largiendo sua, est in benedictionibus diuinis sicut paradyfus: quia sicut hortus ille à Deo benedictus omni fructuum genere abundabat, habens inter cætera arborem vitæ: ita etiam piorum beneficentia, Dei multiplici benedictione, gratos proferet fructus, varios & immortales. vnde additur; & misericordia in sæculum permanet; iuxta illud: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi.

Psal. 111.

20 Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur, & in ea inueniet thesaurum.

Iuxta nostram lectionem hæc sententia superioribus ideo connectitur, vt sicut comparatio facta est inter opes impiorum, & misericordiam piorum: ita nunc fiat comparatio eius qui suis laboribus et si non diui-

diuitias, tamen sufficientiam sibi parat, cum impijs diuitibus. Vita, inquit hominis operarij, qui sua opera & labore efficit vt sibi sufficiat, & habeat necessaria sibi, eis contentus condulcabitur, hoc est, dulcis erit, quia libera erit & à cruciante egestate, & à remorsu torquentis conscienciæ, quem sentiunt sæpe diuites ob iniustè partas diuitias, aut eas non bene distributas, & in tali vita inueniet talis operarij, aut, vt alij legunt, tu inuenies, hoc est, quisque inuenire poterit thesaurum, hoc est, diuitias. Verè enim diues est, qui labores manuum suarum manducat, & ab egestate liber suis contentus est. Est enim, inquit Paulus, 1. Tim. 6. quæstus magnus pietas cum sufficientia. Notandum tamen Græca hic longè alium habere sensum. Nam posteriorem partem sic habent, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρω ὁ ὑπὸ τοῦ θεοῦ διασφύρι; & super vtraque inueniens thesaurum. Itaque in priori membro inter, sibi sufficientis, & operarij; oportet intelligere coniunctionem, & Vt hic sit sensus: Vita sibi sufficientis, hoc est, eius qui sua sorte contentus est, & operarij vita suam habet suauitatem, sed super vtrunque est is qui inuenit thesaurum, hoc est, qui fortuitò diuitias consequitur, vt sine laborè non tantùm habeat sufficientia, sed etiam diuitias. Vnde Martialis inter ea quæ vitam faciunt beatiorē ponit: Res non parta labore, sed relicta. Ab hoc enim loco Sapiens aliquot sequentibus sententijs, comparat inter sese bona quædam, ostendens inter ea alia alijs esse meliora, aut iucundiora: semper autem duo coniungit similis generis, quibus tertium adiungit, quod duobus illis in eodem genere asserit esse præstantius, sicut hic præfert inuentorem thesauri & ei qui contentus est modico, & ei qui labore sibi necessaria parat. Cùm autem in priori membro non videantur designari duæ personæ, maximè cùm absit coniunctio, & non est mirum quòd interpres non legerit in secundo membro, ὑπὲρ ἀμφοτέρω, super vtraque, sed ἢ αὐτῶν, in ea.

21 Filij ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & super hanc mulier immaculata computabitur.

Græca duo exprimunt, quæ nomen confirmant, hoc modo; Filij & ædificatio ciuitatis confirmant nomen, & super vtraque vxor immaculata reputatur. In nostris libris quidam habent in singulari vocatiuo, Fili, alij in plurali, Filij, alij in totum omittunt nomen, Filij, cùm tamen Græcis sit. Interpres videtur legisse sine coniunctione, & ideo dictionem τῶν, filij, accepisse in vocatiuo plurali, quamquam verisimile sit locum hunc scriptorum vitio corruptum esse, & interpretem sic vertisse; Filij & ædificatio ciuitatis confirmant nomen, & super hæc mulier immaculata computabitur. Quidam enim libri habent, confirmabit, alij confirmauit. Quidam habent fili, alij filij, alij neutrum horum, vt hinc satis pateat locum esse corruptum, quia non intelligebatur. Duo ergo esse dicit per quæ nomen alicuius confirmatur, hoc est, per quæ diuturnum & celebre nomen paratur, multitudinè scilicet filiorum,

M m per

per quos etiam defunctus pater adhuc quodammodo viuit ac celebris est, & ædificationem ciuitatis. Si quis enim ciuitatem aliquam ædificauit, siue eam ex fundamentis erigendo, siue eam sua prudentia bene instituendo, celebre sibi per hoc parat nomen, vt scilicet parens vrbs dicatur, & pater patriæ. Quibus tamen duobus præferendam dicit vxorem immaculatam, hoc est, irreprehensibilem, quia parùm profuerit ad gloriam viri & multos reliquisse post se liberos, & urbem ædificasse, si vxorem habeat malè moratam aut parùm castam, quam ante omnia rectè instituisse debuisset. Ab eius criminibus magis infamis habebitur, quàm si vel sine liberis decessisset, vel sine præclaris in reipub. meritis. Monet ergo parabola ante omnia curandù vt vxor habeatur irreprehensibilis, si quis bonù sibi nomè parare velit. Vnde in carmine de muliere forti dicitur: Nobilis in portis vir eius, quando sederit cù senioribus terræ.

Prouer. 21

22 Vinũ & musica lætificant cor, & super vtraq; dilectio sapiētia.

Comparatur voluptas & delectatio corporea, cum delectatione spiritali qua mens reficitur, & gaudio afficitur tanto solidiori, quanto puriori & meliori. Simile est quod sequitur:

23 Tibia & psalterium iucundam faciunt melodiam, & super vtrouque lingua suavis.

Hac sententia aut cantus qui voce linguaque conficitur, cæteris sonis musicis suauitate præponitur, aut potius verborum suauitas, & sermonis apta grataque dispositio, præfertur suauitati melodiæ, iuxta illud: Fauus mellis verba cõposita. Et re vera sic est, vt sermo suavis & grator sit & vtilior quouis musico concentu, quia & irã efficacius sedat, & diutius mentè afficit, eique inhæret, cùm concētus musicus citò euanescat. Responso enim mollis frangit iram; vt est etiam in Prouerbijs.

Prou. 16.

24 Gratiã & speciẽ desiderabit oculus, & super hæc virides sationes.

Venustatem formæ & pulchritudinem corporis desiderat quidẽ oculus hominis, quia delectat hominem illa conspicerè, sed super illa sunt virides sationes, hoc est, virides herbæ recenter satæ, quia illas non tantùm desiderat oculus, sed etiã oculis sua viriditate profunt, eosq; confortant. Quæ enim iucunda simul sunt & vtilia, præferenda sunt his quæ solam habent voluptatem. Deinde cõspecta formæ pulchritudo accendere solet concupiscentiam, satorum autem viriditas non ita ad malum prouocat, sed magis ad cõmendationem beneficiorũ Dei. Præterea pulchritudo corporis frequenter artis est, consistens in adiecto ornatu vel vestiũ, vel aliarum rerum: herbarũ verò gratia planè naturalis est, & ob id naturaliter plus oblectans. Vnde & Saluator ait de lilijs: Dico vobis, quoniã nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut vnũ ex istis.

Matth. 6.

Lucas 12.

25 Amicus & sodalis in tempore conuenientes, & super vtrofque mulier cum viro.

Pro,

PRO, conuenientes, est ἀπαρῶν, quod propriè est, occurrentes, & intelligendum est verbū, sunt, vt sit sensus: Amicus & sodalis sibi mutuò occurrunt cū tempus est & opportunum, simulque conueniunt ad succurrendum sibi, & subleuandum se: at his præponenda est vxor cum viro conueniens, eique occurrens, quia inde viro plus adiutorij & solatij prouenit, quæ indiuulsè ei adhæret, desiderio eius satisfacit, & in omnibus se illi sociam præbet. Monet ergo parabola magis operam dandam vt probam habeat vxorè, cui quis fidere in omnibus possit, quàm vt habeat amicum & sodalem: magisque illam quàm hos amandos, vt pote à qua magis pendere debet, & à qua plura bona accipit.

26 Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & super eos misericordia liberabit.

ITa habent omnes, quos vidi, libri, cū Græcis sit, ἀδελφοὶ καὶ βοηθοί, fratres & adiutorium; vt duo sint sicut in alijs sententijs in priori membro, quibus in secundo membro tertium præponitur, quia etiam hic dicitur, ἐπί ἀμοτίσῃ, super vtraque. Parū tamen ad rem facit etiam si legatur vt nos habemus, & est sensus: Fratres sunt homini in adiutorium, hoc est, adiuuant eum in tempore tribulationis, vt ex ea eripiant: at misericordia pauperibus impensa magis in aduersitatibus hominem liberabit, quia, vt dictum est cap. 3. Eleemosyna reseruit peccatis, & Deus prospector eius qui reddit gratiam meminit in posterum, & in tempore casus sui inueniet firmamentum. Misericordia ergo hic liberare dicitur, quia Deus propter eleemosynam liberat, sicut & Tobias dicit: Eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animā ire in tenebras. Monet parabola plus fidendum esse in præsidio bonorū operum, quàm in præsidio hominū quātumuis amicorum.

Sup. ca. 3.

Tobias 4.

27 Aurum & argentum est constitutio pedum, & super vtrumque consilium beneplacitum.

MAlè multi legunt, Aurum & argentum & constitutio pedum; cū legendum sit, est constitutio, aut potius sicut Rabanus legit, constituet pedem, quia Græcis est, ἐπιστήσοι πόδια, constituent vel statuent pedem. Sensus autem est: Aurum & argentum constabiliunt pedes, hoc est, opes faciunt vt quis firmiter consistat & bene confidat, vtque sine timore audacter ambulet. At his præponendum est meritò rectum sanumque consilium, quia illi frequenter magis est fidendum, quàm pecunijs. Plus enim sæpe prodest, ac securum magis hominem reddit quàm opes. Porrò in adiectiuo, beneplacitū, est subaudiendum verbum, est, vt sit sensus: consiliū est beneplacitum; hoc est, approbatur super vtrumque, quia Græcis est, βεβλή ἐνδοκιμῶν, consilium approbatur, ne quis intelligat consilium beneplacitum, hoc est, consilium gratum & optatum.

28 Facultates & virtutes exaltāt cor, & super hæc timor Domini.

IN Rabano legitur; Facultates & victus; sed verisimile est interpretem vertisse, virtus, quia Græcis est, *ἰσχύς*, hoc est, fortitudo. Dionysius tria ponit: Facultates & victus & virtutes, exponit tamen tantum de duobus, diuitijs scilicet & viribus. Vera ergo lectio est: Facultates & virtus, vel, Facultates & virtutes; accipiendo nomen, virtutes, pro viribus corporis, non pro virtutibus morum. Duo, inquit, sunt quæ extollunt cor hominis, faciuntque eum bene confidere & nihil magnopere metuere, opes scilicet & vires, at his præstat timor Domini, qui magis extollit cor. Longè enim securius facit hominem confidentem, quia efficit vt in Deo confidat, per quem melius munitus est, quàm quisquam vel opibus vel viribus. Vnde est insignis illa timentis Deum commendatio in Psalmis. Ab auditione mala non timebit, Paratum cor eius sperare in Domino, confirmatum est cor eius, non commouebitur. Vt enim aliàs sæpe dictum est, nomine timoris Domini significatur affectus ille in Deum, quo sollicitus est homo de vera obseruatione mandatorum ipsius, & adimplerione voluntatis ipsius. Cui affectui meritò adiuncta esse & debet & potest spes illa in Deum quæ non confundit. Duplici ergo nomine timor Domini securum facit hominem & confidentem, videlicet & quia ipsa obseruatio mandatorum Dei meretur Dei protectionem, & quia spem adfert firmam quæ non confundit. Si enim non reprehenderit nos cor nostrum, fiduciam habemus ad Deum, vt habet Ioannes. Bene autem notandum quòd timor Domini dicitur exaltare cor. Timor enim ex natura sua cor deprimit, viresque adimit. Contrà verò timor Dei tantum abest vt eneruet, vt maximè vires addat. Vnde in huius commendationem subiungit:

Psal. 111.

1. Ioan. 3.

29 Non est in timore Domini minoratio, & non est in eo inquirere adiutorium.

Dicit, in timore Domini non esse minorationem, hoc est, defectum. Aut quia ipsi timori nihil deest ad hoc vt hominem saluet, quia per se etiam si alia externa non adsint, hominem proteget. vnde additur; & non est in eo inquirere adiutorium; hoc est, non est necesse vt ei quærat adiutorium, quod scilicet timorem quasi insufficientem adiuuet ad saluandum hominem. Aut, quod eòdem recidit, quia per timorem Domini fit vt nullus homini sit defectus, in rebus scilicet ad salutem necessarijs, iuxta illud: Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam nihil deest timentibus eum. Diuites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono. Non obest autem priori intelligentiæ quòd præter timorem Domini etiam aliæ virtutes homini sunt necessariae, quia iuxta modum loquendi scripturæ in timore Domini omnes virtutes comprehenduntur, quia qui timet Deum, nihil negligit.

Psal. 33.

Ecclesi 7.

Timor

30 Timor Domini sicut paradyfus benedictionis, & super omnem gloriam operuerunt illum.

Germanica æditio habet vt noster legit, *καλυψαν*, operuerunt. At alij legunt, *καλυψεν*, operuit, scilicet Dominus. Operire autem positum est pro ornare, quia vestibus ornatur homo quibus operitur, & herbis hortus & terra, dum eis tegitur. Sic Dominus lilia & flores dicit Math. 6. cooperta esse gloria maiori quàm Salomon, quia ornata. Timorem Domini comparat paradyso benedictionis, hoc est, paradyso benedicto, Dei quæ beneficijs affluentis, alludens ad paradysum à Deo in principio institutum, quia inftar illius horti timor Dei per benedictionem diuinam ædit & varios & iucundos fructus, & fructum denique immortalitatis. Eundem dicit aut Deum aut pios homines operuisse, hoc est, ornasse super omnem gloriam, hoc est, ornatu omnem magnificentiam & gloriam excedente. Deus enim illum ornauit promissione fœlicitatis vitæ quæ nunc est, & futuræ. Et pij homines timorem Dei suis bonis operibus & exemplis ita ornauerunt & extulerunt, vt omnem gloriam eius gloria & splendor exuperet. Præcedens ergo verius ostendit timorem Dei protegere ab omni malo, iste verò eundem adferre omnem & voluptatem & gloriam.

31 Fili in tempore vitæ tuæ ne indigeas, melius est enim mori quàm indigere.

Quoniam superius dixerat vitam sibi sufficientis operarij dulcem esse, & quibusdam sententijs comparatiuis interpositis, tandem eò deuēnit, vt timorem Dei omnibus præponendum bonis assereret, eundem quæ omne bonum adferre, & omnem defectum pellere: rectè iam monet, vt per hunc Dei timorem quisque bonis & vtilibus occupationibus insistens, caueat ne per otium in inopiam & mendicitatem incidat. Pro, indigeas enim & indigere, dictio Græca significat potius mendicare. Est enim *πατηρ*, idem scilicet verbum quod est apud Lucam in parabola villici, dicentis: Mendicare erubescō. Interpres pro Luc. 16. mendicare, vertit indigere, causam scilicet pro effectu, significans mendicitatem vitari si vitetur egestas. Aut indigere posuit pro mendicam vitam degere, sicut contrà in Psal. nomen mendici ponitur aliquoties pro egeno & inope, vt cum dicitur: Ego autè mendicus sum & pauper. Psal. 39. Monet ergo Sapiens filium suum, vt labore honesto, sua quæ industria & prouidentia curet, ne tempore vitæ suæ quæ necessarijs opus habet, incidat in egestatem, & per eam mendicare cogatur ab alijs quæ ad vitam hanc sustinendam sunt necessaria, eo quòd melius sit & optabilius mori, & omnino vita hac carere, quàm indigere, & mendicam vitam agere, iuxta illud quod supra dictum est: Melior est mors quàm vita amara. Cap. 30. Vnde in oratione Sapiens studiosè mendicitatem deprecatur, dicens: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi. Hæc enim vitæ ratio & tur- Prou. 30.

Pfal. 108. pissima & miserrima semper est iudicata, unde inter cæteras maledi-
 Pfal. 36. ctiones impij dicitur: Nutantes transferantur filij eius, & mendicent.
 Contrà de iustorum semine dicitur: Non vidi iustum derelictum, nec
 semen eius quærens panem.

32 Vir respiciens in mensam alienam, non est vita eius in cogita-
 tione victus.

R Espicit in mensam alienam, qui alieno cibo pasci expectat, vt facit
 mendicus. Eius vitam dicit non esse in cogitatione victus, aut, vt
 est Græcis, ἐν λογισμῶσι ζωῆς, hoc est, in reputatione vitæ, quia eius vita
 non est reputanda pro vera vita, sed magis est continua mors, propter
 assiduam egestatem, famem, & contemptum. Vnde de talium vita
 Græcis dicitur, quòd sit ἀβίωτος βίος, hoc est, vita non vitalis, & nul-
 lo modo viuenda. Iuxta hanc intelligentiam originali linguæ con-
 gruam, nomen, victus, quod à viuendo dicitur, accipitur hic pro vita,
 non pro cibis quibus viuatur. Potest alioqui nostra lectio etiam sic ac-
 cipi, vt significetur eum qui alieno cibo pasci expectat, in vita sua non
 cogitare de parando sibi victu, sed in otio misere viuere. Cui conue-
 nire magis videtur quod sequitur, quanquam & illud priori etiam con-
 ueniat intelligentiæ.

33 Alit enim animam suam cibus alienis, vir autem disciplinatus
 & eruditus custodiet se.

C Onuenientem reddit rationem cur dixerit vitam mendici non esse
 reputandam vitam, quia, inquit, alit vitam suam cibus alienis, hoc
 est, ab alienis cibus pendet eius vita, ita vt non semper habeat cum
 opus est vnde pascatur, sed frequenter famere cogatur, & vt viuatur vel
 non, in aliorum potestate & voluntate situm est. Quod cum miserrimum
 sit, rectè subiungit; Vir autem disciplinatus; hoc est, rectè insti-
 tutus, & eruditus vel prudens custodiet se ab huius vita, hoc est, labore
 & industria sua studebit euitare eiusmodi miseram vitam, malens ma-
 nuum labore necessaria sibi parare, quàm vt otio torpescens incidat in
 mendicitatis necessitatem. Porrò pro verbo, alit, Græcis est dictio non
 ita multum vsitata, ἀλιθόσσει, quam alij hic variè vertunt. Quidam enim
 vertit, contristat: alius, contaminat. Et Lexicon Græcum verbo huic
 omnia hæc tribuit significata, ἀλίθω, inquit, ἰσθίω, λυπέω, μόλις.

34 In ore impudentis condulcabitur inopia, & in ventre eius ignis
 ardebit.

Legendum esse, impudentis, vt est apud Rabanum, non autem, vt
 ferè libri omnes habent, imprudentis, patet ex Græcis, quæ habent
 ἀναιδέος, hoc est, inuerecundi & impudentis. Ex eisdem patet malè mul-
 tos legere, conculcabitur, legendumque esse, vt multi etiam habent
 libri, condulcabitur. est enim γλυκύ. ἰσθίω, dulcescet. Pro, inopia, hic
 est

est verbale à verbo superius posito, quod mendicare significat, *ἐπιεικής*, hoc est, mendicitas. Significatur ergo quod is qui pudorem exiit, mendicitatem dulcem habet in ore suo, quia dulcius esse iudicat ore sibi cibum quærere & inuenire, quàm duro labore manuum: quod nequaquam dulcius esse iudicaret, si honesti aliquam rationem haberet, & non omnem semel pudorem abiecisset. Verùm etsi mendicitas sic in ore eius dulcis sit, tamen in ventre eius ignis sæpe ardebit, quia calor naturalis in stomacho famelico grauiter eum vret & torquebit, dum per inopiã non habebit quo latrantem stomachum satiet. In nostra lectione conuenit nomen, inopiã, accipere pro, vita mendica. Alioqui enim suprà contrarium huius dictum est: Nequissima paupertas in ore Cap. 13, impij. Et hætenus quidem de literalis huius loci tractatione, quo Sapiens pulchrè mendicitatem vitandam monet. Cæterum cauendum ne hic locus torqueatur contra voluntariam religiosorum & paupertatem & mendicitatem, quemadmodum quidam faciunt. Agit enim hîc Sapiens de mendicitate quæ prouenit ex inerti otio, & fit ab his qui nulla in re vtilis sunt reipublicæ. Huius ergo doctrinæ non repugnat ea mendicitas quæ humilitatis causa suscipitur ab his qui alioqui incumbunt rebus aliquibus religioni Christianæ magis conducentibus vel necessarijs, quàm si labori manuum dediti essent. Tales enim non respiciunt in mensam alienam, sed in Deum ipsum, qui sibi seruentibus promisit nihil defuturum, & quærentibus regnum Dei omnia adiicienda pollicitus est. Tales item non tam pascuntur cibus alienis quàm suis, sibi que debitis. Dignus est enim, inquit Dominus, operarius cibo Lucæ 10, suo: & vt habet Paulus: Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum 1. Cor. 9, est si nos carnalia vestra metamus? Porrò sicut in Prouerbijs eæ sententiæ, quæ proferuntur contra otium & pigritiam, in mystico sensu accipiendæ sunt, vt ad virtutis & bonorum operum exercitiũ excitent: ita & quæ hic contra mendicitatem dicuntur, rectè mystico sensu accommodantur contra eos, qui dum ipsi à bonis operibus sunt otiosi, tantum in aliorum meritis confidunt, cupientes cum fatuis virginibus dari sibi de alieno oleo, quia lampades eorum extinguuntur, non curantes etiam suo labore oleum parare pro lampadibus suis, quemadmodum hunc locum piè & doctè

explicat Rabanus.

Mm iiii CAPVT